

ONA TILI DARSLARIDA “FISHBONE”, “VENN DIAGRAMMASI” VA “T-SXEMA”LARDAN FOYDALANISH TAJRIBASI

To'raboyeva Muqaddasxon Yaqubjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Abdug'aniyeva Gavxaroy Axmadali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti 1- bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili darslarida grafik organayzerlar – xususan, “Fishbone” (skelet sxemasi), “Venn diagrammasi” va “T-sxema”lardan foydalanish orqali o‘quvchilarning tahliliy fikrlash, mantiqiy bog‘lanishlarni anglash, tushunchalarni taqqoslash kabi kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar yoritilgan. Ushbu grafik vositalarning boshlang‘ich ta’limdagi amaliy qo‘llanishi, pedagogik metodikasi, natijalari va ilmiy-nazariy asoslari tahlil etilgan. Shuningdek, xorijiy manbalar asosida grafik organayzerlarning ta’limdagi umumiy o‘rni va ularning global ta’lim standartlaridagi ifodasi ham o‘rganilgan. Tadqiqot O‘zbekiston maktablarida amaliy tajriba asosida olib borilgan.

Kalit so‘zlar: Ona tili, grafik organayzer, Fishbone, Venn diagrammasi, T-sxema, tahliliy fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, interaktiv metodlar, vizual tafakkur, kognitiv rivojlanish.

Аннотация. В данной статье освещены исследования, посвящённые развитию аналитического мышления, умения устанавливать логические связи и сравнивать понятия у учащихся на уроках родного языка с использованием графических органайзеров — в частности, таких как «Fishbone» (схема-скелет), диаграмма Венна и Т-схема. Проанализированы практическое применение этих графических инструментов в начальном образовании, методика их педагогического внедрения, полученные результаты и научно-теоретические основы. Также на основе зарубежных источников изучено общее значение графических органайзеров в системе образования и их отражение в международных образовательных стандартах. Исследование проводилось на основе практического опыта в школах Узбекистана.

Ключевые слова: родной язык, графический органайзер, Fishbone, диаграмма Венна, Т-схема, аналитическое мышление, начальное образование, интерактивные методы, визуальное мышление, когнитивное развитие.

Abstract. *This article presents research on developing students' competencies such as analytical thinking, understanding logical connections, and comparing concepts through the use of graphic organizers in native language classes — particularly the Fishbone diagram (cause-and-effect chart), Venn diagram, and T-chart. The study analyzes the practical application of these visual tools in primary education, their pedagogical methodology, outcomes, and theoretical foundations. In addition, the general role of graphic organizers in education and their reflection in global educational standards are examined based on international sources. The research was conducted through practical experience in schools in Uzbekistan.*

Keywords: *native language, graphic organizer, Fishbone diagram, Venn diagram, T-chart, analytical thinking, primary education, interactive methods, visual thinking, cognitive development.*

Kirish. So‘nggi yillarda ta’limda konstruktivistik yondashuv asosida bilimlar o‘quvchining mustaqil izlanishi, tahlil qilishi va xulosa chiqarish faoliyatiga tayanmoqda. Ayniqsa boshlang‘ich ta’limda bu jarayonni samarali tashkil etish o‘quvchining kelajakdagi o‘quv va hayotiy kompetensiyalarini belgilaydi. Ona tili fani — bu nafaqat grammatik bilimlar to‘plami, balki mantiqiy fikrlash, izchillik, tushunish va nutqiy ifodaning shakllanish maydonidir. Grafik organayzerlar — pedagogik texnologiyalarning yangi avlodi bo‘lib, ular orqali abstrakt tushunchalarni vizual obrazlar orqali o‘zlashtirish imkoniyati yaratiladi. Fishbone diagrammasi, Venn diagrammasi, T-sxema singari vositalar o‘quvchilarda kognitiv rivojlanishni faollashtiradi. Xalqaro tadqiqotlar (Marzano, 2007; Novak & Gowin, 1984) ham grafik vositalarning o‘quvchida tushunishni chuqurlashtirishga xizmat qilishini isbotlagan [1].

Nazariy asoslar. Fishbone diagrammasi (Kaoru Ishikawa, 1968) dastlab sanoat muammolarini tahlil qilish uchun ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, keyinchalik o‘quvchilarning sabab-oqibatli tafakkurini shakllantirishda o‘z o‘rnini topdi (Serrat, 2017). Bu model orqali o‘quvchi har qanday muammoning sabablarini aniqlaydi va bu sabablarning qanday oqibatlarga olib kelishini tushunadi.

Venn diagrammasi esa John Venn tomonidan XIX asrda taklif etilgan va hozirda ingliz tilida o‘qitiladigan maktablarda chuqur tahliliy solishtirishlar uchun asosiy vosita sifatida qo‘llaniladi. Bu diagramma orqali ikki yoki undan ortiq tushuncha o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar aniq ajratiladi (Sharma & Monteiro, 2016).

T-sxema — pedagogik faoliyatda juda sodda, ammo samarali model bo‘lib, ikki qarama-qarshi elementni (masalan, afzallik va kamchilik) taqqoslash imkonini beradi. Har xil turdagi matnlar bilan ishlashda (masalan, ertak va hikoya, asosli va asoslanmagan gap) bu vosita ayniqsa foydalidir.

Bu vositalar o‘quvchilarda quyidagi ko‘nikmalarni shakllantiradi:

1. vizual fikrlash va xotira;
2. tahliliy va solishtiruvchi tafakkur;
3. umumlashtirish va xulosa chiqarish;
4. sabab-oqibat bog‘lanishini anglash;
5. mustaqil qaror qabul qilish.

Tadqiqot metodikasi. Ushbu tadqiqot Toshkent va Samarqand shaharlaridagi 6 ta maktabda olib borildi. Har bir maktabdan 2 ta sinf tanlab olindi: biri — eksperimental, biri — nazorat guruhi (jami 264 o‘quvchi). Tajriba muddati: 4 oy.

Dars tashkil etish shakli:

- Eksperimental guruhda: har hafta 2 ona tili darsida grafik organayzerlar qo‘llanildi;
- Nazorat guruhida: an‘anaviy izohli metod asosida darslar o‘tkazildi.

Metodik vositalar:

- Matn tahlili uchun Fishbone sxemasi;
- So‘z turkumlari, gap bo‘laklari uchun Venn diagrammasi;
- Matn turlari, gap turlari uchun T-sxema;
- Baholash uchun yozma ishlanmalar, test va o‘quvchi savollariga yozma javoblar.

Qo‘llangan adabiyotlar va test mezonlari:

- Anderson & Krathwohl (2001) taklif qilgan Bloom taksonomiyasi asosida baholash;
- Har bir grafik vositadan so‘ng yozma topshiriq: "Men qanday xulosaga keldim?" nomli esse-topshiriq;
- So‘rovnoma va o‘qituvchi intervyulari.

Natijalar

1. O‘quvchilar saviyasi tahlili:

- Eksperimental guruhda 72% o‘quvchi tahliliy fikr bildirgan, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 44% bo‘lgan;
- Grafik vositalar bilan ishlagan guruhda yozma izohlar uzviy, asosli va to‘liq bo‘lgan;
- Matn tuzilmasini anglash testi: Eksperimental guruhda o‘rtacha ball — 8,6; nazorat — 5,9 (10 ballik shkalada).

2. Intervyu natijalari:

- O‘qituvchilarning 87% grafik vositalar darsning samaradorligini oshiradi deb hisoblaydi;
- O‘quvchilarning 81% esa bu usullar darsni qiziqarli va o‘zlashtirishni osonlashtiruvchi deb ta’riflagan.

3. Chet el tajribasi bilan solishtirish:

- AQShda NSTA (National Science Teachers Association) ma’lumotlariga ko‘ra, grafik organayzerlar STEM yo‘nalishlarida o‘quvchilarni yuqori darajadagi tafakkurga tayyorlaydi;
- Kanadada “Inquiry-based learning” konsepsiyasi asosida Fishbone va Concept Map keng qo‘llaniladi (Kuhlthau et al., 2015);
- Singapurda PISA tayyorgarligi jarayonida grafik tafakkur xaritalari asosiy metodlardan biri sifatida tan olingan.

Munozara. Grafik vositalar nafaqat tushunchalarni yod olishni, balki ularni anglash, tahlil qilish, bog‘lash va qo‘llash darajasiga olib chiqadi. Shu bois, ular boshlang‘ich bosqichda nafaqat til o‘rganish, balki umumiy tafakkur va nutq rivojida muhim rol o‘ynaydi.

Ushbu vositalar orqali:

1. o‘quvchilarda “fikrni to‘g‘ri tashkil qilish” ko‘nikmasi rivojlanadi;
2. bilimlar orasidagi bog‘liqliklar mustahkamlanadi;
3. mustaqil taqqoslash, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv shakllanadi.
4. Grafik organayzerlar PISA kabi xalqaro baholash tizimlari talablariga ham mos keladi. Chunki ular yuqori darajadagi tafakkur – tahlil qilish, qo‘llash, yaratish bosqichlarini o‘z ichiga oladi.

Xulosa. Grafik organayzerlar — bu zamonaviy pedagogikaning ajralmas vositasi. Ular boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilar tafakkurini faollashtiradi, yozma va og‘zaki nutqni mustahkamlaydi, dars jarayonini chuqur va mazmunli qiladi.

Shunga asoslanib, quyidagilarni tavsiya qilamiz:

1. Ona tili darsliklariga mavzular bo‘yicha grafik organayzer namunalarini kiritish;
2. Har bir yangi mavzudan keyin umumlashtiruvchi T-sxema yoki Venn diagramma tayyorlash topshirig‘i;
3. O‘qituvchilarni grafik vositalardan samarali foydalanish bo‘yicha malaka oshirish kurslariga jalb qilish;
4. Grafik organayzerlar asosida baholash me‘yoriyatini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Il'in E. (2020). Психология научного мышления школьников. Москва: Просвещение.
2. Novak J.D. & Gowin D.B. (1984). Learning How to Learn. Cambridge University Press.
3. Bybee R. (2013). Developing Scientific Literacy. NSTA Press.
4. Anderson L.W., Krathwohl D.R. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy. Pearson.
5. Marzano R.J. (2007). The Art and Science of Teaching. ASCD.
6. Serrat O. (2017). The Fishbone Diagram. Springer.
7. Kuhlthau C.C., Maniotes L.K., Caspari A.K. (2015). Guided Inquiry: Learning in the 21st Century. Libraries Unlimited.
8. Bobokulova D. (2022). "Venn diagrammasining didaktik ahamiyati", Tafakkur jurnali, №5.
9. OECD (2021). Future of Education and Skills 2030. OECD Publishing.
10. Sharma M. & Monteiro S. (2016). "Visual Learning and Cognitive Mapping in Elementary Schools", International Journal of Educational Research, vol. 75.
11. Yusupova M. (2021). Boshlang‘ich ta’limda ona tili darslarini o‘qitish metodikasi. Toshkent: Fan.